

*Молот Ю. М.,**аспірант кафедри**адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету*

РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ В МЕХАНІЗМІ УТВЕРДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів взаємозв'язку судової правотворчості та принципу верховенства права в контексті адміністративного судочинства. Проаналізовано історичну еволюцію концепції верховенства права від античних часів до сучасного її розуміння як фундаментального принципу демократичного суспільства. Особливу увагу приділено трансформації ролі судової влади у механізмі забезпечення верховенства права в адміністративному судочинстві.

На основі аналізу доктринальних підходів розкрито сутність судової правотворчості як особливої форми правотворчості, що здійснюється судовими органами через формування правових позицій при вирішенні конкретних справ. Досліджено специфіку судової правотворчості в адміністративному судочинстві, яка зумовлена особливостями вирішення публічно-правових спорів та необхідністю забезпечення балансу приватних і публічних інтересів.

Встановлено, що судова правотворчість виступає ключовим інструментом практичної реалізації принципу верховенства права через формування єдиної правозастосовчої практики, заповнення правових прогалин та забезпечення балансу між гілками влади. Проаналізовано роль Верховного Суду у формуванні обов'язкових правових висновків з питань застосування норм права та їх вплив на утвердження принципу верховенства права в адміністративному судочинстві.

Обґрунтовано, що судова правотворчість сприяє розвитку доктрини належного урядування та впровадженню європейських стандартів адміністративного права. Досліджено механізми судового контролю за дискреційними повноваженнями органів публічної адміністрації та роль правових позицій адміністративних судів у формуванні стандартів захисту прав особи у публічно-правових відносинах.

Досліджено проблематику співвідношення судової правотворчості та принципу поділу влади, зокрема в контексті визначення меж судової дискреції при формуванні правових позицій. Проаналізовано механізми забезпечення єдності судової практики та правової визначеності як ключових елементів верховенства права в адміністративному судочинстві.

Значну увагу приділено аналізу впливу судової правотворчості на розвиток процесуальних механізмів захисту прав особи в адміністративному судочинстві. Розглянуто роль правових позицій адміністративних судів у формуванні стандартів доказування та процесуальних гарантій справедливого судового розгляду.

Доведено необхідність подальшого вдосконалення механізмів судової правотворчості в контексті євроін-

теграційних процесів та впровадження кращих практик європейського адміністративного судочинства. Запропоновано шляхи підвищення ефективності судового контролю та забезпечення єдності судової практики.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі ролі судової правотворчості як інструменту утвердження верховенства права та розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності судового контролю в умовах сучасних викликів демократії. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення механізмів забезпечення верховенства права в діяльності адміністративних судів.

Ключові слова: судова правотворчість, верховенство права, судовий контроль, правова визначеність, поділ влади, судова дискреція, конституційність, правові позиції.

Постановка проблеми. В умовах трансформації правової системи України та посилення ролі адміністративного судочинства як механізму захисту прав особи у публічно-правових відносинах, особливої актуальності набуває дослідження судової правотворчості як інструменту утвердження принципу верховенства права. Специфіка адміністративного судочинства, яка полягає у вирішенні спорів між приватними особами та суб'єктами владних повноважень, зумовлює особливу роль судів у забезпеченні балансу приватних і публічних інтересів та контролі за законністю діяльності органів публічної адміністрації.

Актуальність теми дослідження підсилюється тим, що в процесі здійснення правосуддя адміністративні суди не лише застосовують норми права, але й формують правові позиції, які заповнюють прогалини у законодавстві, конкретизують загальні принципи права та створюють стандарти захисту прав особи у відносинах з владою. Така правотворча функція адміністративних судів набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України та необхідності впровадження європейських стандартів належного урядування.

Проблематика співвідношення судової правотворчості та принципу верховенства права в адміністративному судочинстві має комплексний характер та охоплює низку теоретичних і практичних аспектів: від визначення меж судової дискреції при формуванні правових позицій до механізмів забезпечення єдності судової практики та правової визначеності. Особливої уваги потребує дослідження ролі Верховного Суду у формуванні обов'язкових правових висновків з питань застосування норм права та їх впливу на утвердження принципу верховенства права в адміністративному судочинстві.

Стан дослідження. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження сформувавши праці українських науковців, які розкривають фундаментальні аспекти судової правотворчості. Зокрема, у працях М. Козюбри досліджено її природу як невід'ємної властивості правосуддя, С. Шевчук здійснив аналіз світового досвіду, а Н. Стецик розкрив загальнотеоретичні засади цього явища.

Роботи зарубіжних дослідників, таких як Р. Фаулер та Дж. Уолдрон, збагатили розуміння принципу верховенства права та ролі судів у його забезпеченні, що суттєво розширило методологічну базу дослідження.

Практичні аспекти адміністративного судочинства та механізми забезпечення єдності судової практики розкрито у дослідженнях М. Смоковича. П. Комар зосередив увагу на ролі судової правотворчості в утвердженні принципу верховенства права, а Р. Мельник розробив системний підхід до розуміння адміністративного права. Значний внесок у розвиток адміністративної юстиції зроблено О. Пасенюком. Емпіричну базу дослідження формують правові позиції Верховного Суду, які демонструють практичне втілення принципу верховенства права в адміністративному судочинстві.

Водночас, незважаючи на значний науковий інтерес до окремих аспектів судової правотворчості та верховенства права, комплексне дослідження їх взаємозв'язку саме в контексті адміністративного судочинства залишається актуальним завданням сучасної правової науки. Це зумовлює необхідність поглибленого теоретико-правового аналізу ролі судової правотворчості в механізмі утвердження принципу верховенства права при здійсненні адміністративного судочинства.

Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз ролі судової правотворчості в механізмі утвердження принципу верховенства права.

Виклад основного матеріалу. У правовій доктрині існують різні підходи до визначення поняття судової правотворчості. М. Козюбра визначає судову правотворчість як особливу форму правотворчості, яка полягає у створенні, зміні чи скасуванні правових норм у процесі розгляду конкретних справ судовими органами через формування правових позицій, що мають загальнообов'язковий характер [1, с. 38].

С. Шевчук розглядає судову правотворчість як «особливу форму правотворчості в процесі здійснення правосуддя, що полягає у створенні, зміні та скасуванні правових норм, які містяться в актах судової влади та заповнюють прогалини в позитивному праві» [2, с. 54].

Н. Стецик вважає, що судова правотворчість є формою правотворчої діяльності, яка поділяє основні характеристики останньої: її здійснюють спеціально уповноважені суб'єкти; вона спрямована на створення, зміну чи скасування правових норм; є процедурно-процесуальною діяльністю, результати якої закріплюються в юридичних актах. Водночас, судова правотворчість має унікальні риси: її виконують лише судові органи, вона пов'язана з функціями судової влади, відбувається у процесуальній формі та спрямована на формування нормативних приписів, що фіксуються у судових актах [3].

Проведений аналіз сутності судової правотворчості дозволяє перейти до дослідження її ролі в утвердженні принципу верховенства права. Адже судова правотворчість, виступаючи особливою формою правотворчості судових органів, безпосередньо пов'язана із забезпеченням верховенства права через

формування єдиних підходів до захисту прав особи у відносинах з публічною адміністрацією.

Коріння верховенства права простягається до античної Греції, де його обговорювали Платон та Аристотель. Однак у тогочасній думці ця ідея обмежувалась прямою демократією, де глави домогосподарств колективно ухвалювали рішення. Греки не розглядали рівність перед законом у сучасному розумінні, а їхній підхід базувався на однаковому доступі до правосуддя для чоловіків-глав родин. Крім того, для греків і римлян право здебільшого було природним, розпізнаним розумом, а не кодифікованим, відображаючи позачасові принципи природного права, що сприяли справедливому суспільству [4].

Нині принцип верховенства права є основою роботи Організації з безпеки і співробітництва в Європі у сферах захисту прав людини та демократичних процесів. Він не обмежується лише формальними правовими рамками, а також зосереджується на забезпеченні справедливості, що ґрунтується на повазі до людської гідності [5].

П. Комар звертає увагу на те, що множинність і складність інтерпретацій принципу верховенства права перешкоджають його закріпленню в суспільній правосвідомості. У зв'язку з цим зберігається актуальність наукових пошуків, спрямованих на роз'яснення його сутності, особливо через аналіз у поєднанні з іншими правовими явищами. Значна роль у цьому процесі відводиться правосуддю та його правотворчій функції. Принцип верховенства права водночас потребує ефективного механізму реалізації, адже незалежна судова влада здатна забезпечити справедливість навіть за умов неправового характеру закону [6, с. 117].

Дж. Уолдрон зазначає, що принцип верховенства права покладає на суддів відповідальність гарантувати, що держава у своїх діях дотримується закону. Це включає ретельний контроль за виконавчою владою, перегляд її рішень та обмеження суддівського розсуду. Однак залишається відкритим питання, чи поширюється цей принцип на контроль за законодавством і чи вказує його відсутність на недосконалість таких суспільств. Судова правотворчість є ключовим механізмом забезпечення законності, підтримуючи баланс між законодавчою та виконавчою гілками влади [7, с. 117].

На нашу думку, судова правотворчість відіграє фундаментальну роль у забезпеченні утвердження принципу верховенства права, особливо в контексті адміністративного судочинства. По-перше, судова правотворчість забезпечує гармонізацію та уніфікацію судової практики. Як зазначає М. Смокович, формування єдиних підходів до застосування законодавства є ключовим завданням адміністративних судів, особливо при вирішенні типових справ [8, с. 21]. Через правові позиції Верховного Суду забезпечується однакове тлумачення норм права, що є невід'ємною складовою принципу правової визначеності [9].

По-друге, у системі адміністративного судочинства судова правотворчість виступає механізмом забезпечення балансу між гілками влади. Через судовий контроль забезпечується дотримання меж владних повноважень та захист прав приватних осіб у публічно-правових відносинах [10].

Р. Мельник наголошує, що судова правотворчість сприяє розвитку доктрини належного урядування та впровадженню європейських стандартів адміністративного права [11, с. 267]. Це особливо важливо в контексті євроінтеграційних проце-

сів та необхідності адаптації національного законодавства до *acquis* Європейського Союзу.

Важливим аспектом є також роль судової правотворчості у формуванні процесуальних механізмів захисту прав особи. О. Пасенюк підкреслює, що через правові позиції адміністративних судів розвиваються стандарти доказування та процесуальні гарантії справедливого судочинства [12, с. 20]. На нашу думку, формування чітких та ефективних процесуальних механізмів через правові позиції адміністративних судів є ключовим елементом забезпечення справедливого судочинства.

Принципово важливим, на наш погляд, є те, що судова правотворчість не обмежується лише матеріально-правовими аспектами, але й активно розвиває процесуальні інструменти захисту прав особи. Вважаємо за необхідне підкреслити, що саме через формування правових позицій щодо стандартів доказування, процесуальних строків, форм і методів дослідження доказів адміністративні суди створюють реальні механізми доступу до правосуддя.

На наше переконання, особливої уваги заслуговує роль судової правотворчості у розвитку доктрини доказування в адміністративному судочинстві, зокрема щодо розподілу тягаря доказування, стандартів оцінки доказів та вимог до їх допустимості. Вважаємо, що саме через правові позиції судів відбувається практичне наповнення процесуальних гарантій справедливого судового розгляду.

Переконані, що розвиток процесуальних механізмів через судову правотворчість має відповідати європейським стандартам адміністративного судочинства та забезпечувати ефективний захист прав особи у відносинах з публічною адміністрацією.

Таким чином, судова правотворчість в адміністративному судочинстві виступає комплексним механізмом утвердження верховенства права, забезпечуючи як єдність правозастосування, так і розвиток правової системи відповідно до суспільних потреб та європейських стандартів.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити фундаментальний характер взаємозв'язку між судовою правотворчістю та принципом верховенства права. Судова правотворчість виступає не лише засобом тлумачення та застосування права, але й важливим механізмом його розвитку та адаптації до суспільних потреб.

Виявлено, що через формування єдиної судової практики та обов'язкових правових позицій судова правотворчість забезпечує правову визначеність та передбачуваність правозастосування. Водночас вона слугує інструментом стримування можливих зловживань з боку інших гілок влади через механізми судового контролю.

Встановлено, що ефективність судової правотворчості у забезпеченні верховенства права залежить від належного балансу між судовою дискрецією та принципом поділу влади, а також від інституційної спроможності судової системи здійснювати неупереджений та компетентний контроль за дотриманням конституційних принципів.

Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку механізмів судової правотворчості як важливого елемента системи забезпечення верховенства права в умовах сучасних викликів демократії та правової державності.

Література:

1. Козюбра М. І. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 38–48.
2. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
3. Степик Н. Судова правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Часопис академії адвокатури України*. 2010. № 9. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-3/10snvpzh.pdf> (дата звернення: 24.11.2024)
4. Fowler R. The Rule of Law: Origins, Meaning and Endangerment. *TBA*. 2023. Vol. 59, No. 3. URL : <https://www.tba.org/?pg=Articles&blAction=showEntry&blogEntry=90749> (date of appeal: 31.10.2024).
5. Rule of law. *OSCE* : website. URL : <https://www.osce.org/rule-of-law> (date of appeal: 21.11.2024).
6. Комар П. А. Роль судової правотворчості в утвердженні принципу верховенства права: дис. ... докт. філос., Вінниця, 2021. 242 с.
7. Waldron J. 6 The Rule of Law and the Role of Courts. *Thoughtfulness and the Rule of Law*, Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press, 2023, pp. 145–158. <https://doi.org/10.4159/9780674294851-007m>
8. Смокович М. І. Зразкові і типові справи як механізм забезпечення єдності судової практики. *Юридична Україна*. 2018. № 1-2. С. 11–31.
9. Постанова Великої палати Верховного Суду України від 19 лют. 2020 р. у справі № 520/15025/16-а. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/87951282> (дата звернення: 24.11.2024)
10. Постанова Великої палати Верховного Суду України від 13 лист. 1991 р. у справі № 826/3115/17. URL : Рішення ВС від 23.05.2019 у справі № 826/3115/17. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85776336> (дата звернення: 24.11.2024)
11. Мельник Р.С. Система адміністративного права України: монографія. Харків: Право, 2010. 398 с.
12. Пасенюк О. М. Адміністративна юстиція в Україні. Стан та перспективи розвитку Розвиток Української держави за роки незалежності, перспективні плани та шляхи становлення : зб. матеріалів наук.-практ. конф. у рамках відзначення 20-ї річниці незалежності України (Київ, 22 серп. 2011 р.) / М-во юстиції України. Київ : Юрінком, 2011. С. 20–23.

Momot Yu. The Role of Judicial Law-Making in Establishing the Rule of Law Principle: A Theoretical and Legal Analysis

This article presents a comprehensive study of theoretical and practical aspects concerning the relationship between judicial law-making and the rule of law principle within the context of administrative justice. It analyses the historical evolution of the rule of law concept from ancient times to its modern understanding as a fundamental principle of democratic society. Particular attention is devoted to the transformation of the judiciary's role in ensuring the rule of law in administrative proceedings.

Based on an analysis of doctrinal approaches, the article elucidates the essence of judicial law-making as a special form of law creation carried out by judicial bodies through the formation of legal positions when resolving specific cases. The study examines the specifics of judicial law-making in administrative justice, which is determined by the peculiarities of resolving public law disputes and the need to ensure a balance between private and public interests.

The research establishes that judicial law-making serves as a key instrument for the practical implementation

of the rule of law principle through the formation of unified law enforcement practice, filling legal gaps, and ensuring balance between branches of power. The role of the Supreme Court in forming binding legal conclusions on the application of legal norms and their impact on establishing the rule of law principle in administrative proceedings is analysed.

The article substantiates that judicial law-making contributes to the development of good governance doctrine and the implementation of European standards of administrative law. It examines the mechanisms of judicial control over the discretionary powers of public administration bodies and the role of administrative courts' legal positions in forming standards for protecting individual rights in public-law relations.

The study investigates the relationship between judicial law-making and the separation of powers principle, particularly in determining the boundaries of judicial discretion in forming legal positions. The mechanisms for ensuring unity of judicial practice and legal certainty as key elements of the rule of law in administrative proceedings are analysed.

Considerable attention is paid to analysing the impact of judicial law-making on the development of procedural

mechanisms for protecting individual rights in administrative proceedings. The role of administrative courts' legal positions in forming standards of proof and procedural guarantees for fair trial is examined.

The research demonstrates the necessity of further improving judicial law-making mechanisms in the context of European integration processes and implementing best practices of European administrative justice. Ways to enhance the effectiveness of judicial control and ensure unity of judicial practice are proposed.

The scientific novelty of the research lies in its comprehensive analysis of judicial law-making's role as an instrument for establishing the rule of law and developing recommendations for improving the effectiveness of judicial control in the face of modern democratic challenges. The research results can be utilised to improve mechanisms for ensuring the rule of law in administrative courts' activities.

Key words: judicial law-making, rule of law, judicial control, legal certainty, separation of powers, judicial discretion, constitutionality, legal positions.